

AZ OSMÁN POLITIKAI GONDOLKODÁS ÉVSZÁZADAI

Marinos Sariyannis előadása a Közép-európai Egyetemen

SZENDI EDINA *

(*Kivonat*) Marinos Sariyannis előadása az oszmán politikai gondolkodás három évszázadán vezetett keresztül a hallgatóságot. Különös figyelmet fordítva arra, hogy ne a legismertebb filozófusok munkáin legyen a hangsúly, hanem olyan oszmán gondolkodók elméletein, amelyeket a múltban a kutatások során elhanyagoltak. Az előadás során megismerkedtünk az oszmán politikai gondolkodás alapelméleteivel, Ahmeditől kezdve egészen Lutfi Paşa munkásságáig, majd pedig hallhattunk arról, hogyan hatott az Oszmán Birodalom hanyatlása a politikai gondolkodásra.

Kulcsszavak: oszmán politikai gondolkodás, iszlám, Ibn Khaldun, Ahmadi, Tusî, az igazságosság köre, alapelméletek, perzsa hagyományok

Vázlat:

Az oszmán politikai gondolkodás kutatása
Az oszmán politikai gondolkodás alapelméletei
A hanyatlás és az ideális állam elméletei

*

Bevezetés

Marinos Sariyannis¹ 2014. október 6-án a Közép-európai Egyetem *A demokráciái határai* című kezdeményezésének keretein belül adott elő az oszmán politikai gondolkodás évszázadairól és annak kutatásáról. Beszédében felhívta a figyelmet arra, hogy az oszmán politikai gondolkodás reprezentációja mennyire egysíkú, mennyire a nagy és ismert gondolkodókra fókuszál, a kevésbé ismertek rovására. A múltban az oszmán politikai gondolkodás kutatása egy időre feledésbe merült, és csak az elmúlt pár évtizedben éledt fel ismét az érdeklődés a téma iránt. Sariyannis professzor véleménye szerint az oszmán politikai gondolkodás kutatásának két nagy akadály van. Ezek közül az egyik, hogy a téma kutatói csak a jól ismert gondolkodókra összpontosítanak és így, azon pár kiválasztott személy munkásságát leszámítva mindenki mást figyelmen kívül hagynak. Így nem tudnak egy összefüggő, minden részletet figyelembe vevő tanulmányt alkotni. A másik akadály az az egyfajta „helyi orientalizmus”, amelynek köszönhetően a 20. századi kutatók főleg a Közel-Kelet nagy filozófusaira, al-Farabira, al-Gazalira vagy Ibn Khaldunra koncentráltak. Ennek köszönhetően mikor az olyan arabisták, mint Bernard Lewis vagy Erwin I. J. Rosenthal az oszmán politikai írókhoz fordultak, csak az „arab és perzsa elődök gondolatainak steril folytatódását és azok imitációját” látták benne, vagy katonai tanácsok sorozatát, amely mint politikai elmélet nem tűntek

* A szerző: Szendi Edina elsőéves fordító és tolmács mester hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem. Alapképzését a Károli Gáspár Református Egyetem Anglisztika szakán végezte.

¹ Dr. Marinos Sariyannis Mediterrán Tanulmányok Intézet Oszmán Tanulmányok Programjának vezető kutatója Görögországban. (Hellász – Kutatás és Technológia Alapítvány) Doktori tanulmányait a Thesszaloniki Arisztotelész Egyetemen végezte, tanított a corfui Jón Egyetemen és a rethymnoi Krétai Egyetemen. Kutatási területe az oszmán Isztambul alacsony városrétegeinek történelme, az oszmán ideológiák történelme, valamint az oszmán Kréta történelme. Jelenleg a korai oszmán politikai gondolkodás kutatásának programját vezeti a Mediterrán Tanulmányok Intézetében, melynek eredményeiről 2015 közepére monográfia készül majd.

értékesnek. Amit kerestek az nem az oszmán politikai gondolkodás „értelme” hanem „értéke” volt. Ehhez a képhez nagyban hozzájárult az a népszerű gondolkodásmód, hogy az Oszmán Birodalom a 16. század második felében hanyatlásnak indult. Marinos Sariyannis professzor ezen előadásában az oszmán politikai gondolkodás három nagy csoportjára koncentrált, amelyekben belül bemutatott különböző elméleteket, többek között Achmediét, Nasir al-Din Tusit és Koçi Beyét. Ezen elméleteken keresztül rövid ismertetőt kaptunk az oszmán politikai gondolkodás évszázadairól.

Az oszmán politikai gondolkodás alapelméleteinek ismertetése előtt ki kell tennünk arra, hogy mi is a politikai gondolkodás definíciója oszmán szemszögből. Alapvetően a politikai gondolkodás a „társadalom, az állam, és a politika kutatása, amely céljával tűzte ki egy törvényes és szabályos kormány definiálását, mind formájában és funkciójában, mind annak korlátaiban”. Azonban, ahogy Sariyannis is kiemelte, az oszmán politikai gondolkodók nem egészen ezen értékek mentén dolgoztak. Bár vannak köztük, akik összefüggő és egész rendszert hoztak létre, vagy erkölcsi értékek vagy történelmi törvények alapján, azonban többjük műve inkább hasonlít egy adminisztrációs kézikönyvre, mint bármi másra. Ez azt jelenti, hogy oszmán filozófusok művei gyakran interpretív, vagyis „émikus” alapúak, az Európában elterjedtebb magyarázó, vagyis „étikus” hozzáállással ellentétben.

Sariyannis az oszmán politikai gondolkodás kutatási hagyományainak eleget téve, Ahmedivel kezdte az alapelméletek bemutatását. A 15. századi gondolkodó a *gazi* ideológiát festette fel a Szent Háborúval és a Perzsiából érkező értelmiségekkel összefüggésben. Hiszen ezek a harcosok főleg szinkretisztikus gondolkodásmóddal rendelkeztek, és fosztogatásaiknak nagy híre volt. Így Ahmed elméletében kifejti az értelmiségi és a *gazi* csoportok közötti ellentétet abban a katonai környezetben és növekvő birodalmi hierarchiában, amely egyre inkább uralta az oszmán infrastruktúrát. A perzsa értelmiségek magukkal hozták városi kultúrájukat és saját politikai nézeteiket, ami elősegítette a törzsi emirátusok királysággá és birodalommal válását. A *fejedelmi tükör* amely, eredetileg perzsa irodalmi műfaj volt, az egyik legkorábbi politikai jellegű írott művek közé tartozik. Ezekben a művekben az olvasó arra találhatott tanácsokat, hogyan kellett egy leendő fejedelemnek viselkednie a perzsa igazságrendszer szerint. Ahmed legfontosabb munkája ezek közül annak az „igazságosság körének” nevezett elméletnek a leírása, amely nagyban befolyásolta a későbbi elméleteket. Ezen elgondolás szerint a társadalom jólétéhez a szultánnak igazságosnak kellett lennie. A kör alkotóelemei a következők: a hadsereg, mert hadsereg nélkül nincs király; gazdagság, mert pénz nélkül nincs hadsereg; parasztok, mert parasztok nélkül nincs jövedelem és végül igazságosság, mivel a parasztok nem boldogulnak igazságos uralkodó nélkül. Így a kör be is zárul.

Nem meglepő azonban, hogy az Oszmán Birodalom növekvésével szükség lett egy kifejtettebb és összefüggőbb ideológiára. Ennek megalkotója Nasir al-Din Tusí, aki Davvanî arisztotelészi etika és platói politika szintézisét, valamint korábbi perzsa hagyományokat fejlesztette tovább egy olyan összefüggő és széleskörű elméletté, amely az egész emberi társadalmat átöleli. Kitér azokra az erényekre, amelyekkel egy uralkodónak rendelkeznie kell, valamint magyarázattal szolgál mind az individuum, mind a társadalom kérdéseire. Tusí rendszere az egyén három életszakaszára épül, amelyet alkalmaz mind a háztartásokra, mind az államra. Alapja az arisztotelészi lélekben, és annak részeiben keresendő. Tusí leír négy kardinális erényt: a bölcsességet, a bátorságot, az őszinteséget, és az igazságosságot. Ebből a négyből az igazságosság magában foglalja a másik hármat és így ez az uralkodás legfőbb alapelve. A társadalmat azonban négy nagy csoportra osztja, melyeknek mindegyikét egy-egy természeti elemhez köti. Így az értelmiséget a vízzel hozza összefüggésbe, a katonaságot a tűzzel, a kereskedőket a levegőhöz köti, míg a parasztokat a földdel párosítja. Ezeknek az elemeknek, akárcsak a természetben, egyensúlyban kell lenniük ahhoz, hogy a társadalom működőképes maradjon.

A 16. században megjelent egy új politikai trend, amely a jogtudósok és a bürokrácia között volt a legelterjedtebb. Ez a vonulat a sarián alapul, és meglepő módon, a szekuláris jogalkotás lehetőségét hangsúlyozza. Bár az ő általuk elképzelt „szekuláris jogalkotás” maga is egyfajta szintézis volt, hiszen korábban szultánok már adtak ki ediktumokat és rendszabályokat. Az Ebussuud Efendi által leírt trendnek a legfontosabb célja az volt, hogy ezek közül az ediktumok és rendszabályok közül megtalálja azokat, amelyek ellentétben állnak a szent törvénnyel, és azokat úgy módosítsa, hogy megfeleljenek a saria előírásainak.

A 16. század közepén a *fejedelmi tükör* műfajának új válfaja jelent meg, amely a hangsúlyt nem az uralkodóra, hanem az uralkodás intézményére helyezi. Lutfi Paşa 1541-ben megjelent *Ásafnâme* című műve a nagyvezír kötelességeit írja le. A négy fejezetben helyet kapnak a tulajdonságai, valamint a hadsereg, a kincstár, és a parasztok ügyei is. A mű nagy része nem tartalmaz semmilyen erkölcsi vagy elméleti értelmezést, ez persze nem azt jelenti, hogy a mű egyáltalán nem tartalmaz ilyen jellegű bekezdéseket. Ezek közül talán a legfontosabb a szigorú társadalmi tagozódás a megadóztatható és a megadóztathatatlan rétegek

között. Tehát ő csak két részre osztja a társadalmat négy helyett.

A 17. század elejétől az oszmán politikai gondolkodásra jellemző volt a hanyatlás motívuma. A katonai patthelyzet, a janicsár és parasztfelkelések, a tímár rendszer és az anyagi problémák mind egyfajta látványos hanyatlást mutattak a szulejmáni aranykorhoz képest. Ez a gondolat annyira erősnek bizonyult, hogy a hanyatlás gondolata egészen a 20. századig fennmaradt. Egész sor tanulmány született Lutfi Paşa azon művét követően, amelyben leírja miben tért el akkori társadalmuk az ideális, vagyis az aranykori állapotoktól. Mustafa Ali munkája az erkölcsi tanácsok, a szociális kritika és az adminisztrációra, anyagi és katonai ügyekre vonatkozó konkrét javaslatok keveréke. A „archaikus törvények” leírását és az azokon bekövetkezett változtatásokat elítélő bekezdések között karikatúrák is szerepelnek egyes hivatalnokokról. Ali azt állítja, hogy II. Mehmed vezír megkérte, hogy hozzon létre egy törvénykönyvet, amelynek kiállítása után az Oszmán Birodalom soha többé nem lehet majd hanyatlás áldozata, kivéve, ha Mehmed utóda saját törvényeket adna ki, vagy ha idegenek kerülnének a hadseregbe. Hasonló álláspontot találunk Hasan Kafi el-Akhisari esszéjében, bár ő azt is előtérbe helyezi, hogy a hanyatlást okozhatja a társadalmi osztályok közötti mobilitás, vagy a vesztegetés is. Akhisari műve abban különleges, hogy azt javasolja, az Oszmán Birodalom vegye át a Nyugati haditechnika vívmányait, mivel így nagyobb eséllyel vehetnék fel a harcot ellenségeikkel.

A 17. század folyamán a „archaikus törvény” és a szulejmáni aranykor eszményítése egyre nagyobb méreteket öltött. Koçi Bey a leghíresebb azok közül az oszmán filozófusok közül, akik a szulejmáni aranykor törvényeitől való eltérés veszélyeiről írtak. Koçi Bey és követői, azonban nem kizárólag az akkori helyzet hibáiról írtak, hanem szabályokat fektettek le, amelyeket a kormánynak követnie kellett volna. Ezeket a könyveket, nem véletlenül, gyakran „törvénykönyveknek” nevezték, mivel a szultánt egy hallgatóságos alkotmánnyal állították szembe. Az „archaikus törvény” a király akarata felett állt, tehát korlátozni próbálta az uralkodó hatalmát. Ez a hallgatóságos alkotmány azonban nem volt túl eredményes, mivel az uralkodók gyakran figyelmen kívül hagyták.

1650 körül a politikai gondolkodásban ismét megjelenik egy általánosabb és filozofikusabb vonulat, mely a Tusí-féle rendszerekre emlékeztet. Ilyen Kâtib Çelebi munkássága, amelyben az oszmán politikai gondolkodás történetében először rendszerszerű bemutatást kapnak az Ibn Khaldun által kidolgozott „államszintek”. Ennek megfelelően a fejlődő országot követi a holtpontra álló ország, valamint a hanyatló ország. Çelebi orvosi hasonlata volt az utolsó elmélet, amely Sariyannis előadásán elhangzott. E szerint a társadalmat négy csoportba sorolhatjuk, akárcsak a korábban említett perzsa hagyományból eredő felosztásban, amelyek egyfajta pilléreként működnek. Ez a négy csoport az emberi testben található nedvekkel kerül összefüggésbe, így az értelmiséget a vér jelképezi, a katonaságot a nyálka, a kereskedőket a sárga epe, míg a parasztságot a fekete epe szimbolizálja. A hangsúly ebben az elméletben is az egyensúlyon van: a társadalom csak akkor működőképes, ha tagjai, akár a testben a nedvek, egyensúlyban vannak.

Összegzés

Marinos Sariyannis előadása az oszmán politikai gondolkodás évszázadairól egy hatalmas időszakot ölelt át, amelyben nagyon sok filozófus és elmélet született és volt hatással az oszmán társadalomra. A perzsa befolyás végig érezhető. Előadásának különös jelentősége, hogy nem a legismertebb elméleteket és filozófusokat mutatta be, hanem azokat, amelyeket a kutatók nagyon sokáig elhanyagoltak. Az előadás végigvezetett minket ezeknek a kevésbé ismert elméletek kialakulásán, változásán, és hatásain, kiemelve, hogy az említett teóriák gyakran egyszerűen léteztek az oszmán társadalomban.

© DKE 2014

dke[at]southeast-europe.org
<http://www.southeast-europe.org>

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke[at]southeast-europe.org címre. *A cikket a következőképpen idézze:*

Szendi Edina: Az oszmán politikai gondolkodás évszázadai. *International Relations Quarterly*, Vol. 5. No. 3. (2014 ősz) 3 p.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*